

– הנה מבואר שר' יוחנן סובר מליח הרי הוא כרותח וכמבושל. וע' להלן בפרק חמשי בר"ן (דף לח: בדפי הרי"ף) שכתב שזה שאמרו בשבת (עה:): שאין במליחת אוכלין משום מעבד – דוקא משום 'מעבד' אין, אבל יש בזה משום 'בישול'. (וע"ע גוב"י יו"ד מג; רש"ש חולין צז.).

ובברכות (לח:): הוכיחו שהשלקות אינן מאבדין ברכתן הקודמת, ממה שר' יוחנן אכל כזית מליח וברך עליו תחילה וסוף, הרי אע"פ ששלקו נשאר בדינו. ומבואר שהחשיב את המליח כאילו שלקוהו. והטעם הוא משום שהמליחה נחשבת כבישול (מהרע"ר שיחי').

דף לט

'אמר רבינא: האידינא דקא שפכי ביה נהר גוזא ונהר גמדה – אסירי' –

'... וכיון שצריך מי שיעיד שראה אותם קודם שנקלפו, שהיה להם קשקשים, הרי יש להצריך שיהיה שם משגיח שיראה כל דג ודג, דהרי ודאי כשנצדו ברשת אחת שהוא גדול מאד שניצודין שם אלפי דגים, איכא שם הרבה מיני דגים טהורים וטמאים כדרך הימים והנהרות, ואם כן צריך לבדוק כולן ממש, כל חד וחד, דהוא כודאי איכא שם גם דגים טמאים, ולא נבטל אף דג אחד, אף אחר שראה המשגיח שנבדקו רובן והיו דגים טהורים. ואין לסמוך על אלו שאומרים שאין בים ונהר ההוא דגים טמאים, דהא פלוסא ואספמיא ודבב נהרא שבזמן ר' אבהו ובזמן אביי לא היו שם דגים טמאים, אמר רבינא בע"ז דף ל"ט ע"א דהאידינא דקא שפכי ביה נהר גוזא ונהר גמדה אסירי, ועתה בזמננו כבר עירבו כל הימים שבעולם על ידי חפירות וכמעט כל הנהרות איכא מים מעורבין מנהרות אחרים, שלכן אין לסמוך על זה אף אם היה האמת שאיוו זמן לא היה שם דגים טמאים, וכל שכן שאין לידע כלל שהיה אף שעה אחת כן, ולכן ודאי איכא בכל ימים ונהרות גם דגים טמאים.

... ולכן מוכרח להיות משגיח שיהיה שם כל העת... אבל בכאן שנקלפים במכונות גדולות ובזמן קצר כבר נקלף אף בשעה קטנה שיאמדו שודאי יתאחר, הרי יכולין לערב כמה דגים טמאין. וגם בענין יוצא ונכנס אף במקום שסגי בזה – רבו המכשולות שמקילין בזה הרבה, עד שכניסתם הוא לפעמים רחוקות, שכבר יודעין הבעלים והפועלים בערך ולא מירתתי כלל, אבל בקילוף הדגים צריך להיות במקום ההוא משגיח תמידי ממש.

וכשנשלחו דגים כשרים הקלופים וחתוכות דגים וקרבי דגים ממקום ההוא למי ששולחים – צריך שתי חותמות... (מתוך אגרות משה יו"ד ח"ג ח).

וכבר כתב כן המאירי: 'בזמנים הללו אין לסמוך על זה, שמא אין אנו בקיאים או שמא מים שממקומות אחרים נשפכים לשם ולא נודע לנו'.

'אמר אביי: האי חמרא דימא – שרי, תורא דימא – אסיר' – לא נתבאר בגמרא מה הם סימני הטהרה דבהמות הים. [סימני פרסה וגרה לכאורה לא נאמרו אלא בשל יבשה, והרי מבואר בתוס' כאן שעזו של יבשה ועזו של ים – כלאים זה בזה, כלומר שהם שני מינים נפרדים].

וכתב הרמב"ם (מאכלות אסורות ב,יב): 'האוכל כזית משרץ המים – לוקה מן התורה... כללו של דבר: כל שאינו בצורת הדגים, לא דג טמא ולא דג טהור, כגון כלב המים והדלפון והצפרדע וכיוצא בהן'. ובפרי מגדים (פג) כתב שהכל תלוי בסנפיר וקשקשת, ו'חמרא דימא' שהתירו כאן – יש לו סנפיר וקשקשת, וגם הרמב"ם שאסר חיות הים – משום שאין להם סנפיר וקשקשת (מהרע"ר).

משיכלי חירוי – ספלים לבנים.

קרי אנפשיה לא יאנה לצדיק כל און – כל און בגימטריא: אוכל טמא (תוס' הרא"ש חולין ה:).

עבדיה דר' לוי הוה קא מזבין חילתיתא... עבדו של חבר הרי הוא כחבר – אבל לולא שהיה דינו כחבר, לא היה נאמן. ואף על פי שלא נחשדו עמי הארץ בכל מה שאסרו חכמים, נראה שהעבדים סתמם פרוצים הם וראוי לחוש להם בשל סופרים (עפ"י רמב"ן).

– אם כי הדיון כאן אינו אלא לענין נאמנות עבד של חבר ואשתו, מבואר בכמה מקומות שגם לענין הכבוד חייבים לכבדם כחבר – ע' בקדושין ע"ב"ב כב לענין קדימה בעבד של חבר. וכן לענין קימה באשת חבר, ע' שבועות ל (וע' ביוסף דעת שם).

וכן לענין שאר קרוביו של חכם, מצינו (בכתובות קה: והוריות יג) שחייבים לכבדם. וכתב ב'גליון מהרש"א' (יו"ד ר"ס רמב) בשם הריטב"א שחיוב קרוב של חכם – מדרבנן. ואולם לפי המבואר בשבועות שם מוכח שבאשת חבר הוא חיוב דאורייתא (מהר"ע"ר).

אבל אשת חבר שנשאת לעם הארץ, וכן בתו של חבר שנשאת לעם הארץ, וכן עבדו של חבר שנמכר לעם הארץ – אינן צריכין לקבל דברי חברות לכתחלה. דברי רבי מאיר... – לפרש"י (בבכורות ל) מדובר כשחזרו לבית החבר. משמע שכל עוד הם תחת עם הארץ – ודאי מורגלים בהרגליו וצריכים קבלה לדברי הכל. וכן יש בתוספתא (דמאי ב. והובא ברמב"ם מעשר ז): בנו של חבר או עבדו של חבר שהיו למודין אצל עם הארץ – צריכין לקבל'.

ואולם משמע ברמב"ם שהוא מפרש ברייתא זו כפשוטה. וצריך לפרש שמדובר בימים הראשונים לשהותם אצל עם הארץ, טרם הורגלו במנהגותיו, שלכן לתנא קמא אין צריכים לקבל. ולפירוש זה מובנת ראיית רבי שמעון בן אלעזר כפשטותה; מכך ששינתה האשה את מנהגיה כאשר נישאת לעם הארץ (עפ"י 'לקוטי הלכות' בכורות).

מעשה באשה אחת שנשאת לחבר והיתה קושרת לו תפלין על ידו – אין להוכיח מכאן שאשה או קטן, הגם שאינם מצווים בתפלין, רשאים לקשור תפלין לאחר – שיש לדחות שמדובר שהיתה מסייעתו בקשירה ולא קשרה ממש (וכן משמעות דברי התוס' במנחות לו.). ואולם בתשובת מהר"ם שיק (או"ח טו) כתב אודות חולה משותק, שהאשה כשרה לקשור לו תפלין. וטעמו שאף כי איננה מצווה, שייכת היא במצוות שהזמן גרמן.

בשו"ת שבט הלוי (ח"א ח) תמה על סברתו, אבל צידד סברה אחרת; שאין הקשירה עיקר המצוה אלא ההנחה על הגוף, הלכך ניתן לקשור על ידי מי שאינו מצווה. אך היות וסברא זו אינה ברורה, כתב שם לכתחילה להחמיר בדבר שלא יקשור אלא מי שמצווה במצות תפלין, וכשאי אפשר – יקשור כל אדם. וכן דעת כמה פוסקים, שאין לקשור לו אלא מי שמצווה בתפלין (ע' בשו"ת תשורת שי מהדו"ק תריח ומהדו"ב כג-כד בשם ר"ש קלוגר; ציץ אליעזר ח"ג ז). ויש שכתבו שאם זה שמניחים עליו אינו מסייע כלום – אין לו לברך (ע' שו"ת יד הלוי א). ויש חולקים (ע' במצויין בשו"ע הקצ"ר פרק יד הערה 31).

עוד נראה שאין מכאן כל ראייה לנידון, כי היתה קושרת לו תפלין על ידו [ובבכורות ל: הגרסה 'קובעת לו תפלין' והיא היא] – יתכן שאין הכוונה על זרועו (עתוס' מנחות שם שפרשו כן, ויתכן שגרסו 'בורועו', ע"ש) אלא 'על ידו' – בשבילו, (כעין שמצינו פעמים רבות בלשון רז"ל, וכדלעיל לב). רוצה בקיומו על ידי דבר אחר – כלומר, בשביל דבר אחר, שהיתה

מכונה לו את התפלין וקושרתם לצורכו. ודומיא דקשרי מוכס שהכינתם עבורו, ולא שקשרה לו על גופו. וכן נראה קצת מדברי הגהות מיימוניות (ציצת א, ט) שהביאו מכאן להקשות על שיטת רבנו תם שהכנת החפץ של מצוה צריכה להעשות ע"י המצווה בדבר. ע"ש.

(ע"ב) 'זהדבדבניות אע"פ שמנטפין – אין בהם משום הכשר משקה' – ואין חוששים שמא זילף עליהם

י"ן (תוס' הרא"ש; מאירי ועוד).

היתה גרסה אצל הראשונים 'אין בהם משום משקה', ושני דברים משמיעתנו המשנה. ואף לגרסתנו נראה שהמלים 'אע"פ שמנטפין' חוזרות לפנים ולאחור, לומר שאין חשש יין נסך וגם שאין מכשירין, וכיו"ב מצאנו בלשון רז"ל – ע' במובא בסנהדרין ז).

הרמב"ם בפירושו למשנה פרש שהדבדבניות הן חלות דבש. ולפי זה כוונת המשנה שגם הדבש וגם חלות הדבש מותרים באכילה. [ויש לדקדק הלא לכאורה הדונג אינו ראוי לאכילה. ושמא לא בא להשמיענו אלא משום ההמשך, אע"פ שמנטפין אין בהם משום הכשר משקה. מהרע"ר].

'היכי דמי, אי דליכא דבר טמא בעדרו, פשיטא...' – יש מפרשים השאלה, אם אין דבר טמא בעדרו, אין צורך כלל שישב בצד העדר (כן דעת בני רומי שהשיבו לשר שלום גאון, הובא בשערי דורא פב ובמרדכי כאן. וכן משמעות דברי הרמב"ם (מאכ"א ג, יז) כמוש"כ אחרונים).

ויש מפרשים 'פשיטא' שמועיל יושב בצד עדרו, אבל לא יושב בצד עדרו – לעולם אין מועיל (שערי דורא שם).

יש מפרשים שיטתו, מפני החשש שיביא חלב מעדר אחר שבעיר, ולפי"ז כאשר אין בכל הסביבה חלב טמא – אין חוששים. כך הורה ה'פרי חדש' בתשובתו לבני אמסטרדם. ואולם החתם סופר החמיר בדבר, שכוונת ה'שערי דורא' גם כאשר אין כלל חשש סביר להבאת חלב טמא – אסור. וע' במובא לעיל בדף לה.

'הבוצר לגת – שמאי אומר: הוכשר' – רש"י כאן כתב שהוכשר בזליפת המשקין על הענבים. ואילו הרמב"ם (טומאת אוכלין יא, א) כתב שאפילו לא באו המשקין עליהם כלל הוכשרו, משום גזרה דרבנן. (ע' בהרחבה בשיטות הראשונים, בספר אמרות טהורות להגר"ד וולפסון שליט"א, פסחים סי' מב. וע' יוסף דעת שבת יז, בסיכומים).

דף מ

'איתמר, רב הונא אומר: עד שתהא ראש ושדרה ניכר. רב נחמן אומר: או ראש או שדרה' – נחלקו בבאור הברייתא 'כל שראש ושדרה ניכר' אם הכוונה לשניהם בדוקא או כל אחד לחוד. וכיוצא בזה נחלקו רב הונא ורב נחמן בשבועות טז. 'רב הונא אומר: בכל אלו תנן, רב נחמן אומר: באחת מכל אלו' (וע"ש בתד"ה תני, וברש"ש).

– יש מפרשים מה שהוצרכו לעיל (לט): לבדוק בקשקשים ולא בדקו בצורת הראש והשדרה – לפי שיש דגים טהורים הדומים לטמאים במבנה הראש והשדרה, ולהם אין סימן אלא בקשקשים. ולאידך גיסא, יש אומרים שאם ראשו ושדרתו כשל טהור – מותר אעפ"י שלא נמצא עליו קשקשים, כי תולים שנשרו או שעדיין לא צמחו (ערמב"ן ומאירי).
יש אומרים שראוי להחמיר בדבר, כי לא מצאנו בגאונים שיהא סימן בדגים בראש ובשדרה (ערמב"ן

דף לט

- סא. א. מיני מאכל שעכ"ם חותכם בסכיננו – מה דינם?
 ב. מהו מלח סלקונדרית ומה טעם אסרוהו באכילה?
 ג. דבש של נכרים, האם מותר באכילה?
 ד. השולח ביד נכרי מיני מאכל – האם די בחותם אחד לסימן שלא הוחלפו?
 ה. ישראל יושב בצד עדרו של נכרי, והלה חולב ומביא לו – האם מותר בשתייה?
 ו. האם חנוונים שבסוריא היו נאמנים על מיני מרכולתם?
 ז. האם קיימת נאמנות-חבר לעבדו של החבר, לאשתו ולבני ביתו – בחייו ולאחר מותו?
 ח. אשכולות ענבים רטובים, האם מוכשרים לקבל טומאה?
- א. חתיכות חלתית של גויים, אסורות באכילה משום שמנונית הנפלטת מהסכין. ואף על פי שאנו נוקטים נותן טעם לפגם מותר, החריפות ממתקת ומשביחה את הטעם ואסור.
 יש אומרים שהוא הדין לבצל וקפלוט. ויש חולקים, מפני שאינם חריפים כחלתית (עתוס' כאן ובחולין קיב. ובראשונים).
- ב. 'מלח שלקונדרית' – מלח שכל סלקונדרי (=נחתומי) רומי אוכלים אותו (רב יהודה אמר שמואל). ואסרוהו משום שהיו מערבין בו קירבי דגים טמאים (או שאר מאכלות אסורים). יש אומרים: רק במלח לבן חוששים, וי"א רק בשחור, וי"א בשניהם.
- ג. דבש של נכרים – מותר, שאין לחוש לתערובת איסור מפני שמקלקל הדבש. ומשום בישול עכו"ם אין כאן, שהרי נאכל כמות שהוא חי. ומשום גיעולי עכו"ם אין לחוש – שנותן טעם לפגם הוא (שסתם כליהם אינם בני יומן. וי"א אפילו בני יומן, הריהם פוגמים טעם הדבש (ע' ראשונים).
- ד. השולח דברים ביד עכו"ם, יש שמספיק להם חותם אחד ויש שאין די להם בכך; – חתיכת דג שאין בה סימן, בשר, יין ותכלת (חבי"ת), הואיל ודמיהם יקרים חוששים שיחליפם טוב ברע וזייף החותם, הלכך אין די להם בחותם אחד (רש"י ור"י. ויש מפרשים הטעם, לפי שהאיסור עומד בעין ללא תערובת, לכך החמירו בו להצריך ב' חותמות (ע' בראשונים).
 חלתית, מורייס, פת וגבינה (חמפ"ג) – די להם בחותם אחד, שאינו טורח לזייפו כי אין ריווחו גדול (או לפי שאיסורם רק משום חשש תערובת. מלבד פת שאין לחוש להחלפת פת רעה בטובה, שניכר הדבר, ולהחלפת שוים אינו טורח לזייף).
- ה. ישראל יושב בצד עדרו של נכרי, והנכרי חולב ומביא לו; אם אין דבר טמא בעדרו – מותר.
 א. יש מתירים כשאין שם דבר טמא אפילו אינו יושב בצד עדרו.
 ב. מדובר שאין חשש משום גילוי, כגון שהכלי בידו כל העת (תוס').
 יש טמא בעדרו; אם רואהו בחליבתו, או אפילו אינו רואהו אלא במעומד ולא כשהוא יושב – מותר, שהנכרי מתירא לערב בו חלב טמא. ואם אינו עשוי לראותו – אסור.
- ו. חנוונים שבסוריא היו חשודים למכור לאחרים מאכלות אסורים של נכרים שסימנם ימ"ח מח"ג (יין, מורייס, חלב, מלח סלקונדרית, חלתית, גבינה), אבל נזהרים הם עצמם מלאכלם. הלכך אסור לקנות מהם אותם

מאכלים, מלבד אצל המומחה לרבים שאינו חשוד להכשיל את לקוחותיו. ואולם המתארח בביתם או ששגר לו החנוני לביתו – מותר, שהרי מאכלם כשר, וממה שהוא אוכל הוא משגר מתנה. נחלקו הראשונים האם הדברים אמורים גם על שאר מקומות בחו"ל, או שמא כל המקומות בחזקת כשרות עד שיחשדו (ע' מאירי).

ז. עבדו של חבר – כחבר, וכן אשתו. מת החבר, הרי הם בחזקתם עד שיחשדו. וכן הדין בבניו ובני ביתו. עבד עם הארץ שנמכר לחבר, וכן אשת ע"ה או בתו שנישאו לחבר – צריכים לקבל דברי חברות. עבד חבר שנמכר לעם הארץ ואשת חבר שנישאת לע"ה; לדברי רבי מאיר אין צורך בקבלת דברי חברות לכתחילה (וכן פסק הרמב"ם). ולרבי יהודה ורבי שמעון בן אלעזר – צריך.

ח. אשכולות ענבים שאדם לוקחם לאכילה, אעפ"י שמנטפים – אין המשקה מכשיר לקבל טומאה. ורק הבוצר לגת הוכשרו (כן אמר שמאי ואף הלל חזר והודה לו) מפני שחפץ במשקה, אבל אלו המיועדים לאכילה – אין נוה לו במשקין אלו ואינם מוכשרים.

דפים לט – מ

- בב. א. כיצד ניתן לזהות דג טמא, והאם הוא מתקיים בנהר שמימיו רדופים או במים מלוחים?
ב. דגים ותערובתיהם הניקחים מן נכרים, מה דינם באכילה?
ג. דג שאין לו עתה סנפיר וקשקשת ועתיד לגדל לאחר זמן, או שיש לו עכשו ועתיד להשירם בעלותו מן הים – האם הוא נאכל?
ד. אלו דגים וחיות ים טהורים מוזכרים בסוגיא?
ה. אלו דגים וחיות ים טמאים מוזכרים בסוגיא?

א. דג טמא, מלבד העדר קשקשת מעליו, מבואר בסוגיא שניתן לזהותו על פי צורת ראשו ושדרתו; שהטמא ראשו חד ולא עגול, וגם אין לו חוט שדרה. ואולם רדיפת המים ומליחותם אינם מעידים על הדגים שבתוכם, שהטמאים יכולים להתקיים בהם כטהורים. ישנם דגים [בארא ופלאמודא] שראשם חד אבל יש להם סנפיר וקשקשת – הלכך טהורים הם. יש אומרים שסימני ראש ושדרה לדג טהור אינם סימנים מובהקים ואין להתיר על פיהם לבדם.

עוד מבואר שהכלבית אינה חיה בציר דגים טמאים, ולכן אם רואים אותה שטה בציר [ובחביות סתומות – שתי כלביות אבל לא אחת, שמא נפלה באקראי מבחוץ], סימן הוא שאין שם דג טמא. כמו כן ניתן לזהות דגים טמאים וטהורים, על פי צורת עובריהם (= ביציהם) וקרביהם, וכדלהלן.

ב. שנינו, טרית (מין דג קטן מלוח) טרופה אסורה, שאין ניכרת צורתה וחוששים לתערובת מינים טמאים. ושאינה טרופה, שראש ושדרה ניכר בה – מותרת. (וראה עוד להלן בפירוט הסימנים). החילק (= סולתנית. רב נחמן בר אבא אמר רב. והם דגים קטנים. נקראים גם 'צחנתא' – צחנה), אפילו אינה טרופה – אסורה, מפני שערבונה עולה עמה (כלומר דגים טמאים הדומים לה, ויש לחוש לאחד מאלף ביניהם שדומים לה ואינם ניכרים. רש"י לה:). חילק של אומן – מותר (לד:), מפני שבקי בדבר ומפריד הטמאים, משום שמקלקלים את החילק בטעמם (רש"י). ציר שיש בה דגה כלבית שוטטת בה – מותרת, ושאינה בה – אסורה, כנ"ל. וראה להלן בפירוט.

המוריים, חוששים בו לתערובת יין ואסור בהנאה או באכילה, ואין לחוש לדגים טמאים כי אין עושים מהם מוריים, וכמו שנתבאר למעלה (לד).

ג. דג שעתיד לגדל סנפיר וקשקשת, אעפ"י שאין לו עתה – כשר. (דרשו מכל אשר אין לו – עיין עליו (ראשונים).

יש לו עכשיו ועתיד להשיר בשעה שעולה מן הים – מותר (...סנפיר וקשקשת במים).

ד. דגים טהורים המוזכרים בסוגיא: טרית, חילק [הוא הסולתנית. לדברי רבי יוחנן בירושלמי, הוא חילק הוא טרית טרופה], עפיץ (בחולין הגרסה: 'עפיץ'. וי"ג: 'אנפיא'. יש המזהים אותו עם הסרדין. וי"א שהסרדין הוא החילק-הסולתנית. ויש מזהים את הסולתנית עם דג הרינג). [החילק והעפיץ, אין להם קשקשים עד לשלב מאוחר יותר].
אקונס (בתוספתא: רקוליים. ואפשר שהוא 'קוליס/ת האספנין' ע' שבת לט.), **אפונס**, **כטספטיים**, **אכספטיים**, **אטונס** (= משערים שהם מיני הטונה). [דגים אלו משירין סימניהם בעלותם מן המים].
שפר-נונא (כ"ה לגרסת רש"י. ולדברי ר"ח הוא דג טמא), **ארא** [בארא?], **פלמודא**. [שני האחרונים ראשם דומה לדג טמא, אולם יש להם קשקשת].
חמור ים (שמא הוא הדג הקרוי היום: 'בקה', שנקרא ברומית וביוונית חמור?) היא חית-ים טהורה.

ה. דגים טמאים: **קדש-נונא**, **קבר-נונא** (רש"י. ולגרסת ר"ח: טהורים), **חיפושא**, **צלופחא**, **באטי**. וכן שור הים – טמא.

כלבית – לפרוש רש"י (לה:): הוא דג טמא, לר"ח ורמב"ם – טהור.

דף מ

סג. א. איזה סימן מזהה יש לציר, שהוא של דגים טהורים?

- ב. חתיכות דגים – האם ניתן להכשירן על פי צורת הראש או לפי השדרה, ומה הדין כאשר יש בהם סימני טהרה במקצתן, כגון קשקשים – האם הותרו החתיכות כולן?
- ג. קירבי דגים ועוברים – באיזה אופן הם ניקחים ממי שאינו נאמן?
- ד. אלו מאכלים נזכרו בסוגיא שניקחים מן העכו"ם?

א. ציר דגים שאין ידוע מקורו; אם הכלבית (= מין דגה. י"א שהיא טמאה וי"א טהורה) שוטטת בו – הרי זה סימן שהציר של דגים טהורים. וחילקו בגמרא בין חביות פתוחות לסתומות.
 לפרש"י, בחבית פתוחה צריך שתי כלביות להכשיר ובסתומה די באחת. ורבנו אפרים אמר להפך; בפתוחה די באחת כי תולים שמא היתה אחרת ויצאה. ובסתומה צריך לא פחות משתיים.

עכו"ם שהביא עריבה מלאה חביות ונמצאת כלבית באחת מהן ולא באחרות; בחביות פתוחות (ונמצאו בה שתיים לרש"י, או אחת לרבנו אפרים) – כולן מותרות [כי תולים שהם היו גם בשאר ויצאו]. סתומות – אותה חבית מותרת והשאר אסורות.

יש מי שאומר שאם יש בציר דג או חתיכה ללא קשקשים – אין מועילה כלבית לטהר (וי"ד פג,1).